

Веска КИРИЛОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България

v.dimitrova@ts.uni-vt.bg

**НЕНОРМАТИВНА СУБСТИТУЦИЯ НА ПРОХОДНИТЕ
СЪГЛАСНИ [S], [Z] И [C], [ʒ] В УСТНАТА ПРАКТИКА
НА ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Veska KIRILOVA

St Cyril and St. Methodius University, Veliko Turnovo, Bulgaria

v.dimitrova@ts.uni-vt.bg

**NON-NORMATIVE SUBSTITUTION OF THE FRICATIVE
CONSONANTS [S], [Z] AND [C], [ʒ] IN THE SPOKEN LANGUAGE
OF FRENCH AND BULGARIAN**

This paper analyzes some cases of non-normative substitution of the fricative consonants [s], [z] and [c], [ʒ] by other sounds in French and Bulgarian spoken language. The analysis focusses on the replacing phonemes and looks at the reasons for the occurrence of the substitution phonological processes in both languages. Occurring non-normative changes are examined at a sub-phonemic level as a substitution of one or several phonological features in both languages.

Keywords: non-normative substitution, fricative consonants, [s], [z], [c], [ʒ] spoken language, French language, Bulgarian language.

1. Увод

В устната практика на френския и българския език се наблюдават редица ненормативни фонетични промени. Някои от тях са свързани със субституция (замяна) на един звук с друг. На субсегментно ниво този процес се изразява в замяна на един или няколко фонологични признака при съгласната, станала обект на субституция. Френските алвеолни съгласни [s, z] и българските алвеодентални [c, ʒ]¹ се нареждат сред съгласните, засегнати от действието на този вид промяна. Случаите на замяна на една съгласна с друга, регламентирани от

---

¹ Съгласни [c, ʒ] са дефинирани като алвеодентални по признака място на учленение в българските учебници и учебни помагала по фонетика (ГСБКЕ 1982: 105), за разлика от френските съгласни [s, z], които са определени като алвеолни (Б. Николов 1989: 69, 73; Ников 1992: 195).

правоговорната норма, са разгледани в редица учебници и учебни помагала като фонетични (звукови) промени в рамките на различни фонетични процеси (асимиляция, дисимиляция, редуване на фонемите и др.) (Ников 1992, ГСБКЕ, т. 1, 1982, Бояджиев&Тилков 1997). По-малко внимание се отделя на ненормативните прояви на тези процеси, въпреки че някои от тях са отразени в различни научни публикации във френския език като тези на Нироп 1902, Картон 1974, Картон и др. 1983, Гаде 1989, Гаде 1992, Леон 1992, Малмберг 1994, Ников, 1992, Сабио 2013, за българския език – ГСБКЕ, т. 1, 1982, Бояджиев&Тилков 1997, Мирчев 1978, Стойков 1993, Младенов 1984, Иванов 1994 и др.

В зависимост от засегнатия признак ненормативните промени на субсегментно ниво при френските алвеолни съгласни [s, z] и при българските алвеодентални [с, з] биха могли да се осъществят по някои от следните фонологични признаци: по признака носовост/оралност² за френските съгласни, по модален признак, по локален признак (място на учленение), по бинарния признак звучност/беззвучност за съгласните от двата езика и по признака мекост/твърдост (фонологичен признак, характерен за българските съгласни).

Настоящият доклад разглежда някои случаи на ненормативна субституция на френските алвеолни съгласни [s, z] и на българските алвеодентални [с, з] с друга съгласна в устната практика на двата езика. Целта на разработката е да изследва какъв вид съгласни най-често ги заменят, както и какви са причините за проявяващите се фонологични субституционни процеси в двата езика.

2. Субституция на беззвучната алвеолна съгласна [s] в устната практика на френския език

2.1. Субституция на съгласната [s] със съгласната [ʃ]

От артикулационна гледна точка субституцията на беззвучната алвеолна съгласна [s] с беззвучната посталвеолна съгласна [ʃ] е свързана с промяна на локалния признак място на учленение – алвеолността е заменена от признака посталвеолност в случаи като *jusque*, произнесено *juchque* [zyʃkə] (пример на Malmberg 1994:71). Този процес се определя от Малмберг като дистантна асимилация (Malmberg 1994 :71). Би следвало да се отбележи, че в съвременния френски език броят на асимилационните процеси нараства поради проява на множество редукции в думите при устния изказ, например „je ne sais pas“ се произнася „j'sais pas“ [ʃɛpa]. При субституцията на съгласната [s] с [ʃ], в случаи като *jusque* => *juchque* [zyʃkə], се извършва прогресивна дистантна асимилация. Доминиращата звучна съгласна [з], която е в позиция на атака, променя

² В българските учебници и учебни помагала по фонетика носовостта е представена като модален признак (ГСБКЕ 1982:114, Бояджиев&Тилков 1997: 96), за разлика от френските, в които противопоставянето по признака носовост/оралност се счита за отделно обособена фонологична опозиция (Николов 1989: 54; Ников 1992: 192)

мястото на учленение на доминираната съгласна [s] – в позиция на кода, но не оказва влияние върху признака беззвучност при [s]. Възниква въпросът кое е попречило на доминиращата съгласна [ʒ] да пренесе признака звучност върху доминираната съгласна [s]. Вероятна причина за това е фактът, че в разглежданата словоформа съгласната [s] е последвана от беззвучната веларна [k], която не позволява проява на признака звучност, тъй като съгласната [k] се намира в силна сричкова позиция – позиция на атака: [ʒys-kə] (относно правилата за сричкуване във френския език вж. Nikov 1992: 227–229).

Освен вътресловна субституция на [s] с [ʃ], асимилация по признака място на учленение се наблюдава също и на междусловната граница: Alice cherche ses lunettes се произнася Aliche cherche [aliʃʃerʃ] ses lunettes, dimanche soir [dimɑ̃ʃʃwar] (Gadet 1992: 40) – в първия случай става въпрос за регресивна асимилация, във втория за прогресивна. В разглежданите примери съгласната [s] е обект на асимилация от съгласната [ʃ] по локален признак, а протичащият процес е резултат на пряк контакт между двата звука (контактна асимилация). Наблюдаваните промени са характерни за устната реч при бързо темпо на говорене. При регресивната асимилация е налице изпреварващо движение на учленителните органи (антиципация) – артикулирането на втората съгласна започва, преди това на предходната да е приключило. При прогресивната асимилация по локален признак става задържане на движението на учленителните органи – артикулирането на следващата съгласна започва, преди учленителните органи да са променили мястото на учленение. Причина за проява на наблюдаваните артикулационни последствия е близкото място на учленение на двете съгласни [s] (алвеолна) и [ʃ] (посталвеолна).

Освен при сегментно взаимодействие на две съгласни, контактно или дистантно, субституция на [s] с [ʃ] може да се прояви също и в резултат на *диалектно влияние*. Такава е например замяната на съскавата съгласна [s] с шушкатава [ʃ] в нормандския говор: c'est добива фоничен облик [ʃe] (Carton et al. 1983: 30). Хал потвърждава произнасянето на [s] като [ʃ] в селските райони на северна Нормандия, като уточнява позицията в словоформата и сегментния контекст на проява на разглежданото явление: в начална позиция пред предна гласна (cent е произнесено [ʃɑ̃]) и във финална позиция (poses е произнесено [pœʃ]) (Hall 2007: 9). Първият вид замяна, в случаи като cent – [ʃɑ̃], зависи от определена позиция в словоформата – началословие, и от определен сегментен контекст – пред предна гласна, поради което този процес би могъл да бъде определен като *позиционно* и *сегментно* обусловен. Вторият вид субституция, в случаи като poses, произнесено [pœʃ], зависи само от позицията в словоформата, поради което този вид промяна би могла да бъде определена като *позиционно* обусловена, тъй като протичането ѝ не е обвързано със сегментния контекст. Двата вида субституции се проявяват на синтагматично ниво. Причина за тях обаче би могла да се търси също и в *артикулационните особености, акустичните параметри и възможности за слухово перцептиране* на съгласните [s] и [ʃ]. В своето изследване „Детски език и афазия“ Якобсон

установява, че съгласната [ʃ] е много по-лесна за произнасяне, отколкото [s], тъй като при учленението ѝ въздухът преминава свободно между зъбите и бузите (Jakobson in Kossonou 2010: 29). Според данни от спектрограмата звукът [ʃ] е по-ясно изразен и по-добре се долавя слухово от звука [s]. Разграниченията между [s] и [ʃ] в полза на [ʃ] започват към 1800 Hz, докато акустичните параметри на [s] стават интензивни едва над 4000 Hz (Pierre in Kossonou 2010: 29). Това говори за по-голяма уязвимост и за по-трудна слухова доловимост на [s] (Kossonou 2010: 29). Изследване на Лоншам потвърждава акустичните показатели на съгласната [s] между 4000 Hz и 9000 Hz приблизително, а при [ʃ] те са по-ниски обикновено към 2000 Hz (Lonchamp in Kossonou 2010: 29).

3. Субституция на беззвучната алвеодентална съгласна [с] в устната практика на българския език

3.1. Субституция на съгласната [с] със съгласната [ш]

Случаите на субституция на алвеоденталната съгласна [с] с посталвеолната съгласна [ш] биха могли да бъдат обособени в три групи в зависимост от сегментния контекст, при който протича процеса в двуконсонантния отрязък [сш], [сч] или [сл].

3.1.1. Субституция на съгласната [с] със съгласната [ш] в консонантната група [сш]

Ненормативната субституция на алвеоденталната съгласна [с] с посталвеолната [ш] е фонетична промяна, която може да се наблюдава в разговорния стил при бързо темпо на говорене. Тя се проявява както на морфемната, така и на междусловната граница (ГСБКЕ 1982: 151) и е следствие от сегментното взаимодействие на съгласната [с] със следващата я беззвучна посталвеолна съгласна [ш]: с шапки [с ша̀пки] => [ш ша̀пки], с шепнене => [ш шѐпнене], с шушукане => [ш шуш̀укане], с шум => [ш шум], висше [вишше], висшист [вишшѝст].

Алвеоденталната съгласна [с] е последвана от посталвеолната [ш], с която тя формира първична консонантна група, т.е. естествена консонантна група, която не е получена вследствие на изпадане на звук. Налице е регресивна контактна асимилация, чийто резултат води до формиране на консонантен шушкав геминат [шш]. При бързо темпо на говорене той се свежда до произнасяне само на едната съгласна. Бояджиев и Тилков отбелязват, че подобен вид уподобяване е свързано с „поглъщане и сливане между уподобените проходни съгласни“: висшист [вишѝст], безшумно [беш̀умно]³, изживея [иживѐй̆], като

³ Случаите на субституция на фонемата /з/ от дълбинната структура на думата, реализирана като звука [с] в повърхнинната структура пред беззвучна съгласна, ще бъдат разгледани по-нататък.

подчертават, че такъв изговор е характерен за небрежната реч (Бояджиев&Тилков 1997: 252 – 253). Асимилационният процес е регресивен. Той е свързан с промяна *по локален признак* и се дължи на изпреварващите движения на учленинителните органи, предизвикани от близкото място на артикулиране на двете съгласни в консонантната група – съгласната [с] (алвеодентална) и съгласната [ш] (посталвеолна).

3.1.2. Субституция на съгласната [с] със съгласната [ш] в консонантната група [сч]

Субституция на съгласната [с] със съгласната [ш] може да бъде наблюдавана при сегментно взаимодействие на алвеоденталната съгласна [с] с посталвеолната [ч], които формират консонантната група [сч]. Тя може да бъде естествена или вторично получена вследствие на изпаднала съгласна, както е в случая с думата *мостче*, произнесена *мос'че* [мосче]. В думата *мос'че* съгласната [с] е асимилирана от посталвеолния африкат [ч] по признака място на учленение: *мос'че* => [мошче]. Подобен асимилационен процес протича както в началословието и средисловието, така и на границата на две думи в първични консонантни групи: *счупя* [счуп'ъ] => [шчуп'ъ], *късче* [късче] => [къшче], *с чест* [с чест] => [ш чест] (примери от ГСБКЕ 1982: 151), *считам* [считам] => [шчитам]. В *началословието* и двете съгласни от консонантната група [сч] се намират в силна сричкова позиция – позиция на атака ([счү-п'ъ]), но доминиращата съгласна е африкатът [ч], а не проходната [с]. Причината за това е сегментното обкръжение – съгласната [ч] е последвана от гласна, което улеснява нейното перцептиране, за разлика от съгласната [с], която е в предконсонантна позиция. В средисловието в двуконсонантната група [сч], заобиколена от гласни, съгласната [ч] се намира в силна сричкова позиция – позиция на атака, и асимилира предхождащата я съгласна – съгласната [с], която е в сричкова позиция на кода. Субституцията се извършва по локален признак (алвеоденталност => посталвеолност) и е регресивна по посока. Фонологичният процес, произтичащ от тази замяна, би могъл да бъде определен като посталвеоларизиране.

3.1.3. Субституция на съгласната [с] със съгласната [ш] в консонантната група [сл]

Замяна на съгласната [с] от шушката съгласна [ш] може също да бъде наблюдавана в консонантната група [сл] под диалектно влияние, в говора на село Бобощица и на Долнокостурско: *машлина*, *шлѐп*, *шлѐча*, *мишл'а* (Шклифов 1984: 78). Шклифов определя този процес като палатализация на съгласната [с] пред мека съгласна [л] (Шклифов 1984: 78). Субституцията на [с] с [ш] е свързана с промяна на локалния признак, процес, който би могъл да бъде

определен като посталвеоларизиране на [с]. След извършената субституция се формира консонантната група [шл]. Посталвеоларизирането на [с] в [ш] *разподобява* мястото на учленение на двете съгласни [с] и [л], и двете алвеодентални, в думи като [маслина] и улеснява произнасянето им. Той протича на синтагматично ниво и зависи от сегментния контекст на употреба, както и от предимствата на акустичните параметри и възможности за слухово перцептиране на съгласната [ш] пред тези на [с], за които стана въпрос по-горе.

И така, анализът на примерите сочи, че субституцията на съскавата съгласна [с] с шушката съгласна [ш] се наблюдава обикновено в определен сегментен контекст – съгласната [с] образува консонантна група с шушкава съгласна ([сш], [сч]) или с плавната [л] ([сл]). В групите [сш] и [сч], чиито съгласни са с близко място на учленение, се наблюдава *асимиляция* на съгласната [с], а в третата група – [сл], чиито съставни съгласни са с едно и също място на учленение – и двете съгласни са алвеодентални, е налице *дисимиляционен* процес под диалектно влияние. Извършената замяна е резултат на синтагматичен пренос на локален признак.

3.2. Субституция на съгласната [с] със съгласната [х]

От артикулационно гледище субституцията на съгласната [с] с [х] е резултат от преглас на проходната алвеодентална съгласна [с] в проходната веларна [х]. Ненормативният преглас на съгласната [с] е свързан с промяна на мястото на учленение и с нейното веларизиране. Този вид ненормативни фонетични промени се наблюдават в *еленския* подговор както във вторична, така и в първична консонантна група: (крѣхчета (крѣс(т)че), мехцѣ (месце), прахцѣ (прасци), плехнѣца (плесница)) (Иванов 1994: 74) Прави впечатление, че в повечето примери субституцията на [с] с [х] се извършва в консонантната група [с] + *африкатна съгласна* [ц] или [ч]. Налице е и замяна в контекста [с] + *сонорната* [н]. Причина за този вид субституция може да се търси в близкото място на учленение на съгласните: съгласните [с] и [ц] са алвеодентални, съгласната [н] е алвеолна, а съгласната [ч] е посталвеолна (преднебна). Синтагматичното комбиниране на [с] със съгласните [ц], [ч], [н] създава труднопроизносима консонантна група. Субституцията на [с] с [х] в разглежданите групи – [сц], [сч] и [сн], би могла да бъде интерпретирана като *дисимиляционен* процес по признака място на учленение, водещ до веларизиране.

3.4. Субституция на съгласната [с] със съгласната [ц]

Субституция на проходната съгласна [с] с африкатната [ц] се наблюдава под диалектно влияние в устната практика на българския език. В източно рупските говори например се употребява диалектната наставка – *цки* вместо пра-

воговорната – *ски* при образуване на качествени прилагателни имена: [жѐнцки, мòрцки, тùрц'ки] вм. *женски, морски, турски* (Стойков 1993: 123; Иванов 1994: 83). В гребенския (Гарван, Калипетрово), капанския и шуменско-преславския подтип говори се среща също наставката – *цки* вм. – *ски*: [дàскълцски, жѐнцки, мукàнцки, нàшенцки, сѐлцки] (М. Младенов 1984: 108). Субституцията на [с] с [ц] в наставка – *цки*, извършваща се под диалектно влияние, би могла да бъде определена като *фономорфологична*, проявяваща се на парадигматично ниво. Тя е резултат от африкатизиране на съскавата алвеодентална съгласна [с]. Извършената промяна е по модален признак – проходността при [с] е заменена с преградно-проходността на [ц].

4. Ненормативна субституция на алвеолната съгласна [z] в устната практика на френския език

4.1. Ненормативна субституция на съгласната [z] със съгласната [ʒ] или [ʃ]

Ненормативна субституция на съгласната [z] със съгласната [ʒ] може да се наблюдава във френския език на междусловната граница: *le quinze juin* се произнася *le quinze juin* [kẽʒzɥẽ], *quinze jours – quinze jours* [kẽʒzɥr̥] (Carton et al. 1983: 24). Налице е субституция в консонантната група [zʒ], която е формирана от две съгласни с близко място на учленение: [z] е алвеолна, а [ʒ] е посталвеолна. Подобни промени биха могли да бъдат наблюдавани също и при контакт на съгласната [z] с [ʃ]. Във фоничната група [zʃ] се извършва субституция на [z] с [ʃ]: *quinze chansons* [kẽʒʃãsõ] => [kẽʃʃãsõ]. При бързо темпо на говорене геминатът [ʃʃ] се произнася като дългата съгласна [ʃ:]. Близостта в мястото на учленение на алвеолната съгласна [z] с това на посталвеолните [ʃ, ʒ] затруднява тяхното артикулиране, особено при бързо темпото на говорене, и създава условие за регресивна асимилация. Този езиков факт благоприятства протичането на сегментното фонетично взаимодействие, при което съгласната [ʒ] или [ʃ], които са в позиция на сричкова атака, въздействат върху предходещата ги съгласна [z], която е в позиция на сричкова кода, и я асимилират по локален признак. Близкото място на учленение на съгласните в двуконсонантната група се приема като причина за този вид асимилация от много фонетици, сред които Гаде (1989: 98; 1992: 40), Картон и др. (1983: 24). Ненормативната субституция на алвеолната съгласна [z] с посталвеолната [ʒ] е резултат от синтагматичен пренос на локален признак – алвеолност => посталвеолност, а останалите фонологични признаци – проходност, звучност, оралност, които не се променят, се споделят от двете съгласни – доминираната ([z]) и доминиращата ([ʒ]). Субституцията на съгласната [z] със съгласната [ʃ] води до замяна не само на локалния признак, но и на признака звучност.

5. Ненормативна субституция на алвеоденталната съгласна [з] в устната практика на българския език

5.1. Субституция на съгласната [з] със съгласната [ш]

Субституцията на алвеоденталната съгласна [з] с посталвеолната [ш] може да се наблюдава както на морфемната, така и на междусловната граница. Тя е резултат от сегментното взаимодействие на съгласната /з/ от дълбинната структура, реализирана в повърхнинната структура като беззвучния си корелат [с]⁴, когато се намира в контакт с беззвучните съгласни [ш, ч]. Тя формира с тях консонантните групи /зш/ и /зч/, които се реализират в повърхнинната структура като консонантните групи [сш] и [сч], а те, след ненормативна регресивна асимилация, се произнасят съответно като групите [шш] и [шч]: безшумен /безшүмен/ => [бесшүмен] => [бешшүмен], безчувствен /безчүствен/ => [бесчүствен] => [бешчүствен], разчистя /разчйст'ь/ => [расчйст'ь] => [рашчйст'ь], през Швейцария /през Швейцари'а/ => [прес Швейцари'а] => [преш Швейцари'а] (примери от ГСБКЕ 1982: 151), аз чакам /аз чакам/ => [ас чакам] => [аш чакам], без шапка /без шапка/ => [бес шапка] => [беш шапка], през шосето /през шосето/ => [прес шосето] => [преш шосето]. Асимилацията на съгласната /з/ от съгласните /ш/ и /ч/, в консонантните групи /зш/ и /зч/, се извършва по два фонологични признака – звучност (звучната [з] се заменя с беззвучната [ш]) и по локален признак (алвеоденталността на [з] се заменя с посталвеолността на [ш]). Това води до формиране на гемината [шш]: през Шипка => [преш Шипка], аз чакам => [аш чакам] – процес, наблюдаван в устната реч при бързо темпо на говорене, като геминатът може също да бъде учленен като удължената съгласна [ш:] или като една съгласна – [ш].

5.2. Субституция на съгласната [з] със съгласната [ж]

Ненормативната субституция на алвеоденталната съгласна [з] с посталвеолната съгласна [ж] е фонетична промяна, която може да се наблюдава на междусловната и на морфемната граница в разговорния стил. Тази промяна се проявява при сегментно взаимодействие на алвеоденталната съгласна [з] със звучната посталвеолна съгласна [ж], в резултат на което се извършва асимилация по локален признак – [з] => [ж]: безжизнен [безжйзнен] => [бежжйзнен], разжалвам [разжълвам] => [ражжълвам], без желание [без желание] => [беж желание] (ГСБКЕ 1982: 151), без жар [без жар] => [беж жар], изживея [изживейъ] => [ижживейъ], фонични форми, в които формираният геминат [жж] се свежда до произнасяне на удължена съгласна ([ж:]) или до произнасяне на едната съгласна при небрежен изговор. Причина за разглежданата промяна е близкото място на учленение на двете съседни съгласни. Доминиращото по-

⁴ Относно уподобяването по признаците звучност/беззвучност на българските съгласни вж. ГСБКЕ, с.149–151.

ложение на съгласната [ж] над съгласната [з] се определя от заеманата от нея силна сричкова позиция – позиция на атака. Немалка роля за тази промяна играе и бързото темпо на говорене, характерно за неформалното общуване.

5.3. Субституция на съгласната [з] със съгласната [х]

Ненормативен преглас на съгласната [з] в проходната съгласна [х] може да се наблюдава в еленския подговор в консонантната група „зц“: [ихцерѝ (изцери)] (Иванов 1994: 74). Субституцията е извършена по локален признак, в резултат на което съгласната /з/ от дълбинната структура се реализира като веларната [х]. В консонантната група „зц“ /зц/ от дълбинната структура и двете съгласни, [з] и [ц], са алвеодентални, което затруднява тяхното произнасяне. В някои диалектни говори е намерено решение на труднопроизносимостта на групата „зц“ чрез *разподобяване* на съгласните посредством постериоризиране (веларизиране) на [з]. Локалният признак не е единственият фонологичен признак, който е заменен, субституиран е също признакът звучност. Причина за загубата на признака звучност от съгласната „з“ е сегментният контекст: звучната съгласна [з] е последвана от беззвучния африкат [ц] в групата „зц“, който налага нейното обеззвучаване, преди тя да бъде заменена от [х]. За съжаление примерите, свидетелстващи за субституция на [з] с [х], са много малко и не позволяват да се направи извод относно зависимостта на разглежданата субституция от вида на доминиращата съгласна.

5.4. Субституция на съгласната [з] с африката [s]

Африкатът [s] е съществувал във фонологичната система на някои старобългарски диалекти и исторически неговият произход се свързва с това, че е бил „резултат от промяна на гласна [г] пред дифтонгични „и“ и „ѣ“ [...], но неговото разпространение в старобългарски език е било крайно неравномерно“ (Мирчев 1978: 156). Тенденция към разширяване на употребата на африката [s] вместо [з] се наблюдава още в историческото развитие на езика, свидетелство за което са някои примери от старобългарски и среднобългарски паметници (Мирчев 1978: 157). В съвременния български език, в някои източни и западни говори се наблюдава промяна в начина на учленение на проходната алвеодентална [з] и произнасянето ѝ като африкатната алвеодентална [s] „и при това не на свое първично място, например дзит, бърдзит, надзад, дзвяр и др.“ (Мирчев 1978: 157). Сред фонетичните особености на мизийския тип говори е прегласяването на проходната съгласна [з] в африката „дз“ [s]: [бѣлеси, бѣрса (щъркел)], но се среща и съгласна [з]: [звѣзди, зѣднийу, звѣци, трѣпѣза] (Младенов 1984: 106), в разградския, в елинпелинския говор се наблюдава същата фонетична особеност – преход на [з] в [s]: [свѣрswѣ, удр'асwa, сѣд'ѣн, св'ѣзда, носѣте, свер, свѣрове] (Иванов 1994: 70, 130). В рупския говор, макар

и несистемно, е характерна употребата на африката [s] вместо съгласната [z]: [свездà, свънèц, òнси, нòсе, сарзалии], но не е изключена също и употреба на съгласната [z] в споменатите случаи (Младенов 1984: 118). Подобна замяна се наблюдава и в баташкия говор: [спàни, удвърсувам] (Иванов 1994: 94). В белослатинско-беленския говор се срещат случаи на африкатиизирано [z], произнесено [s] ([насàт]) (Иванов 1994: 115). Африкатиизирането на [z] в съгласната [s] е резултат от промяна на модалния признак и се извършва под диалектно влияние. При анализ на примерите на субституцията на [z] с [s] прави впечатление, че тя се извършва в *началословието*, когато съгласната [z] е последвана от гласна ([сàд'ън, сарзалии]), от сонорната [p] или звучната [в] ([спàни, св'àзда, свер, свънèц]), и в *средисловието*, когато съгласната [z] се намира в интервокална позиция ([насàт, носèте, бèлеси]) или край сонорната [p], [н], или край варианта [w] на звучната съгласна [в] – съгласната [w] ([св'ърсвъ, удр'àсва]). Възниква въпросът защо разглежданият вид субституция – на [z] с [s], се наблюдава край сонорни, а само край една звучна съгласна – съгласната [в]. Отговор би могъл да се търси във вида на съгласната [в], или по-точно в нейната двойствена природа, свързана с историческия ѝ развой. На даден етап от своята еволюция [в] е била сонорна съгласна и е нямала беззвучен корелат. Фонемата [ф] се появява по-късно в българския език, а меката съгласна [ф'] още по-късно. Едва тогава се образуват корелативните двойки [в-ф] и [в'-ф'] и съгласните [в] и [в'] започват да функционират като звучни съгласни, напускайки групата на сонорните. (ГСБКЕ, т. 1 1982: 118, Харалампиев 2001).

6. Заключение

Ненормативната субституция на алвеолните съгласни [s], [z] във френския език и на алвеоденталните [ç], [z] в българския език е фонетичен процес, който се наблюдава в устната практика на двата езика, но той има по-висока степен на проява в българския език. Френската съгласна [s] се заменя само с шушкатава [ç], докато българската съгласна [ç] е обект на ненормативна субституция както от посталвеолната/преднонебната [ш], така и от алвеоденталния африкат [ц], както и от веларната съгласна [x].

Френската алвеолна съгласна [z] се заменя ненормативно с посталвеолната [ç] и [ç], докато българската алвеодентална [z] се заменя с посталвеолната [ш], [ж], [x] и „дз“ [s].

Френските алвеолни проходни съгласни [s], [z] се заменят само от проходни съгласни (посталвеолните [ç], [z]), докато българските алвеодентални [ç] и [z] са обект на субституция от различни по вид съгласни: проходни (посталвеолните [ш], [ж], веларната [x]), африкатни съгласни (алвеоденталните [ц], „дз“ [s]).

Факторите, които оказват влияние при ненормативната субституция на френските алвеолни съгласни [s], [z] и на българските алвеодентални [ç], [z], са от различно естество:

- 1) стил на общуване – битово-разговорен и просторечен;
- 2) диалектно влияние;
- 3) бързо темпо на говорене, характерно за неформалното общуване;
- 3) сегментно взаимодействие, водещо до следните фонологични последствия:
  - асимилационни процеси (прогресивни, регресивни, дистантни, контактни: *juchque* [зy]кə], *le quinge juin* [кѣззцѣ], с шапки [ш ша̀пки], безшумен [бешш̀умен], куц човек [куч човѣк];
  - дисимилационни процеси в първични и вторични консонантни групи: [кр̀хчета (кр̀с(т)че), мехц̀е (месце), прахц̀и (прасци)];
- 4) сричкова позиция на съгласната в консонантната група при протичане на асимилационните и дисимилационните процеси –доминиращата съгласна заема силна сричкова позиция – позиция на атака, а доминираната съгласна заема слаба сричкова позиция – позиция на кода.
- 5) позиционна и/или сегментна обусловеност – някои от разгледаните субституции зависят от мястото на съгласната в словоформата, напр. в селските райони на северна Нормандия субституцията на [s] с [ʃ] се наблюдава в начална позиция пред предна гласна (*cent* [ʃã]) и във финална позиция (*poses* [посʃ]), в българския език в говора на село Бобошица и на Долнокостурско в групата [сл]: маслина [машл̀ина]; в еленския подговор пред шушкава и съскава съгласна кр̀хчета (кр̀с(т)че), мехц̀е (месце); в разградския, елинпелинския, рупския и в други говори, в начална позиция пред гласна, сонорна или [в] ([sãd'ън, sv'ãзда, свездã], в интервокална позиция или край сонорна съгласна, край варианта [w] на звучната съгласна [в] ([нос̀ете, òнси, св̀ърсв̀ъ]);
- 6) фономорфологична обусловеност – женски [ж̀енцки];
- 6) по-добрите акустични параметри и възможности за слухово перцептиране на шушкатава съгласна [ʃ] от тези на [s].

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Тилков 1997:** Бояджиев, Т., Д. Тилков. *Фонетика на българския книжовен език*. В. Търново: Абагар. **Boyadzhiev, Tikov 1997:** Boyadzhiev, T., Tikov, D. *Fonetika na balgarskia knizhoven ezik*. V. Tarnovo: Abagar.
- Георгиев, Дуриданов 1978:** Георгиев, В., Ив. Дуриданов. *Езикознание*. С.: Изд. “Наука и изкуство”. **Gueorguev, Duridanov 1978:** Gueorguev, V, Duridanov, I. *Ezikoznanie*. S.: Nauka i izkustvo.
- ГСБКЕ 1982:** Тилков, Д., Стоянов, С., К. Попов. *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 1. Фонетика. София: БАН. **GSBKE. Tikov, Stoyanov, Popov. Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. Т. 1. Fonetika. Sofia: BAN.**
- Иванов 1994:** Иванов, Й. *Българска диалектология*. Пловдив: УИ “Паисий Хилендарски. **Ivanov 1994:** Ivanov. *Balgarska dialektologia*. Plovdiv: Payssi Hilendarski.

- Мирчев 1978:** Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. С.: “Наука и изкуство”. **Mirchev 1978:** Mirchev, K. *Istoricheska gramatika na balgarskia ezik*. S.: Nauka i izkustvo.
- Младенов 1984:** Младенов, М. Характеристика на говорите в Добруджа. // *Помагало по българска диалектология*. Съст. Т. Бояджиев. С.: Изд. “Наука и изкуство”, 100–127.: **Mladenov 1984:** Mladenov, M. *Harakterisika na govornite v Dobrudzha*.// *Pomagalo po balgarska dialektologia*. S.: Nauka i izkustvo, 100–127.
- Стойков 1993:** Стойков, С. *Българска диалектология*, С.: Изд. на БАН. **Stoykov 1984:** Stoykov, S. *Balgarska dialektologia*. S.: BAN.
- Шклифов 1984:** Шклифов, Бл. Общността на говора на село Бобощица с костурския говор. // *Помагало по българска диалектология*. Съст. Т. Бояджиев. С.: Изд. “Наука и изкуство”, 77–80.: **Chklifov 1984:** Chklifov, Bl. *Obchtoстта na govora na selo Bobochtina s kosturskia govor*.// *Pomagalo po balgarska dialektologia*. S.: Nauka i izkustvo, 77–80.
- Carton 1974:** Carton, F. *Introduction à la phonétique du français*. Paris : Bordas.
- Carton et al. 1983:** Carton, F., Rossi, M., Autesserre, D., P. Léon. *Les accents des Français*. Paris : Hachette.
- Gadet 1989:** Gadet, F. *Le français ordinaire*. Paris : Colin.
- Gadet 1992:** Gadet, F. *Le français populaire*. Paris : PUF.
- Hall 2007:** Hall, D. J. Le français de Rouen (Haute-Normandie, France): une variété de français qui représente bien sa ville. // *Bulletin du Projet „Phonologie du Français Contemporain“*, № 7, 171–191.
- Kossonou 2010:** Kossonou K. Th. Quelques problèmes phonétiques et articulatoires chez les enfants de 2 à 5 ans // *Revue électronique internationale de sciences du langage “Sudlangues”*, № 13, 28–39. (15.05.2017)
http://www.sudlangues.sn/IMG/pdf/QUELQUES_PROBLEMES_PHONETIQUES.pdf
- Léon 1992:** Léon, P. *Phonétisme et prononciation du français*. Paris: Armand Colin.
- Malmberg 1994:** Malmberg, B. *La phonétique*. PUF:Paris.
- Nikov 1992:** Nikov, M. *Phonétique générale et française*. Sofia : Presses Universitaires St. Kliment Ohridski.
- Nyrop 1902:** Nyrop, Kr. *Manuel phonétique du français parlé*, Copenhague: Graebe
- Sabio 2013:** Sabio, F. Phonétique, phonologie, écriture (16.09.2016) <http://lecrpe2015.e.l.f.unblog.fr/files/2013/08/phonologie-et-phonetique1.pdf>